

Ο Ακάθιστος Ύμνος

/ Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες

Στην επίσημη λειτουργική γλώσσα η ακολουθία αυτή ονομάζεται «Ακάθιστος Ύμνος» ή μονολεκτικά «Ακάθιστος» από την ορθία στάση, που τηρούσαν οι πιστοί καθ' όλη τη διάρκεια της ψαλμωδίας της. Έτσι και με τα λόγια και με τη στάση του σώματος εκφράζεται η τιμή, η ιδιαίτερη ευλάβεια, η ευχαριστία προς εκείνη,

προς την οποία απευθύνουμε τους χαιρετισμούς μας.

Είναι δε η ακολουθία αυτή στη σημερινή λειτουργική μας πράξη εντεταγμένη στο λειτουργικό πλαίσιο της ακολουθίας του μικρού αποδείπνου, όπως ακριβώς τελέσθηκε απόψε. Έτσι γίνεται κάθε Παρασκευή στις τέσσερις πρώτες εβδομάδες των Νηστειών, ακόμα και την Παρασκευή της Ε' Εβδομάδος, που μετά την τμηματική στις τέσσερις πρώτες εβδομάδες ψαλμωδία του, ανακεφαλαιώνεται ολόκληρος ο ύμνος. Στα μοναστήρια, αλλά και στη σημερινή ενοριακή πράξη και παλαιότερα κατά τα διάφορα Τυπικά, έχουμε και αλλά λειτουργικά πλαίσια για την ψαλμωδία του ύμνου: την ακολουθία του όρθρου, του εσπερινού, της παννυχίδος ή μιας ιδιόρρυθμης Θεομητορικής Κωνσταντινουπολιτικής ακολουθίας, την «πρεσβεία». Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις σ' ένα ορισμένο σημείο της κοινής ακολουθίας γίνεται μια παρεμβολή. Ψάλλεται ο κανών της Θεοτόκου και ολόκληρο ή τμηματικά το κοντάκιο και οι οίκοι του Ακάθιστου.

Θα παρατρέξωμε το διαφιλονικούμενο, εξ άλλου, θέμα του χρόνου της συντάξεως και του ποιητού του Ακάθιστου. Πολλοί φέρονται ως ποιηταί του: ο Ρωμανός ο Μελωδός, ο Γεώργιος Πισίδης, οι πατριάρχαι της Κωνσταντινουπόλεως Σέργιος, Γερμανός ο Α', ο Ιερός Φώτιος, ο Γεώργιος Νικομήδειας (Σικελιώτης), ποιηταί που έζησαν από τον Ζ' μέχρι τον Θ' αιώνα. Η παράδοσις παρουσιάζει μεγάλη αστάθεια και οι νεώτεροι μελετηταί, στηριζόμενοι στις λίγες εσωτερικές ενδείξεις που υπάρχουν στο κείμενο, άλλοι προτιμούν τον ένα και άλλοι τον άλλο από τους φερομένους ως ποιητάς του. Ένα ιστορικό γεγονός, με το οποίο συνεδέθη από την παράδοσι η ψαλμωδία του Ακάθιστου, θα μπορούσε να μας προσανατολίση κάπως στην αναζήτησή μας: Η επί του αυτοκράτορος Ηρακλείου πολιορκία και η θαυμαστή σωτηρία της Κωνσταντινουπόλεως την 8η Αυγούστου του έτους 626. Κατά το Συναξάριο μετά την λύσι της πολιορκίας εψάλη ο ύμνος αυτός στον ναό της Θεοτόκου των Βλαχερνών, ως δοξολογία και ευχαριστία για την σωτηρία, που απεδόθη στην θαυματουργική δύναμι της Θεοτόκου, της προστάτιδας της Πόλεως. Πατριάρχης τότε ήτο ο Σέργιος, που πρωτοστάτησε στους αγώνες για την άμυνα. Εύκολο ήταν να θεωρηθη και ποιητής του ύμνου, αν και ούτε ως υμνογράφος μας είναι γνωστός, ούτε και ορθόδοξος ήτο. Εξ άλλου ο ύμνος θα έπρεπε να ήταν παλαιότερος, γιατί αν ήταν γραμμένος για την σωτηρία της Πόλεως δεν θα ήταν δυνατόν παρά ρητώς να κάμνη λόγο γι' αυτήν και όχι να αναφέρεται σε άλλα θέματα, όπως θα ιδούμε πιο κάτω. Η ψαλμωδία όμως του Ακάθιστου συνδέεται από τις ιστορικές πηγές και με άλλα παρόμοια γεγονότα: τις πολιορκίες και την σωτηρία της Κωνσταντινουπόλεως επί Κωνσταντίνου του Πωγωνάτου (673), επί Λέοντος του Ισαύρου (717-718) και επί Μιχαήλ Γ' (860).

Όποιος όμως και αν ήταν ο ποιητής και με οποιοδήποτε ιστορικό γεγονός από τα

ανωτέρω και αν συνεδέθη πρωταρχικά, ένα είναι το αναμφισβήτητο στοιχείο, που μας δίδουν οι σχετικές πηγές, ότι ο ύμνος εψάλλετο ως ευχαριστήριο ωδή προς την υπέρμαχο στρατηγό του Βυζαντινού κράτους κατά τις ευχαριστήριες παννυχίδες που ετελούντο εις ανάμνησιν των ανωτέρω γεγονότων. Κατά την παρατήρησι του συναξαριστού ο ύμνος λέγεται «Ακάθιστος», γιατί τότε κατά την σωτηρία της Πόλεως και έκτοτε μέχρι σήμερα, όταν οι, οίκοι του ύμνου αυτού εψάλλοντο, «ορθοί πάντες» τους ήκουαν εις ένδειξιν ευχαριστίας προς την Θεοτόκο, ενώ στους οίκους των άλλων κοντακίων «εξ έθους» εκάθηντο.

Γιατί όμως ψάλλεται κατά την Μεγάλη Τεσσαρακοστή; Οι λύσεις των ανωτέρω πολιορκιών δεν συνέπεσαν κατ' αυτήν. Στις 8 Αυγούστου ελύθη η πολιορκία επί Ηρακλείου, τον Σεπτέμβριο η επί Πωγωνάτου, στις 16 Αυγούστου εωρτάζετο η ανάμνησις της σωτηρίας της Πόλεως επί Λέοντος Ισαύρου και στις 18 Ιουνίου ελύθη η πολιορκία επί Μιχαήλ του Γ'. Με την Μεγάλη Τεσσαρακοστή συνεδέθη προφανώς εξ αιτίας ενός άλλου καθαρώς λειτουργικού λόγου: Μέσα στην περίοδο της Νηστείας εμπίπτει πάντοτε η μεγάλη εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Είναι η μόνη μεγάλη εορτή, που λόγω του πένθιμου χαρακτήρας της Τεσσαρακοστής, στερείται προεορτίων και μεθεόρτων. Αυτήν ακριβώς την έλλειψη έρχεται να κάλυψη η ψαλμωδία του Ακάθιστου, τμηματικώς κατά τα απόδειπνα των Παρασκευών και ολόκληρος κατά το Σάββατο της Ε' εβδομάδος. Το βράδυ της Παρασκευής ανήκει λειτουργικούς στο Σάββατο, ήμερα που μαζί με την Κυριακή είναι οι μόνες ήμερες των εβδομάδων των Νηστειών, κατά τις οποίες επιτρέπεται ο εορτασμός χαρμόσυνων γεγονότων, και στις όποιες, καθώς είδαμε, μετατίθενται οι εορτές της εβδομάδος. Καθ' ωρισμένα Τυπικά ο Ακάθιστος εψάλλετο πέντε ήμερες προ της εορτής του Ευαγγελισμού και κατ' άλλα τον όρθρο της ημέρας της εορτής. Ο Ακάθιστος ύμνος είναι το κοντάκιο του Ευαγγελισμού, ο ύμνος της σαρκώσεως του Λόγου του Θεού.

Όταν ο Ακάθιστος συνεδέθη με τα ιστορικά γεγονότα, που αναφέραμε, τότε συνετέθη νέο ειδικό προοίμιο, γεμάτο δοξολογία και ικεσία, το τόσο γνωστό «Τη υπερμάχω». Στην υπέρμαχο στρατηγό, η πόλις της Θεοτόκου, που λυτρώθηκε χάρι σ' αυτήν από τα δεινά, αναγράφει τα νικητήρια και παρακαλεί αυτήν που έχει την ακαταμάχητη δύναμι να την ελευθερώνη από τους ποικίλους κινδύνους για να την δοξολογή κράζοντας το: «Χαίρε, νύμφη ανύμφευτε». Ο ύμνος ψάλλεται και πάλι σε ήχο πλ. δ'.

«Τη υπερμάχω στρατηγώ τα νικητήρια,

ως λυτρωθείσα των δεινών, ευχαριστήρια

αναγράφω σοι η Πόλις σου, Θεοτόκε·
αλλ' ως έχουσα το κράτος απροσμάχητον,
εκ παντοίων με κινδύνων ελευθέρωσον,
ίνα κράζω σοι·
Χαίρε, νύμφη ανύμφευτε».